

2011:41

Örsjö kyrka - Utvändig renovering

Antikvarisk medverkan 2011

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2011:41

Örsjö kyrka - utvändig renovering

Antikvarisk medverkan
Örsjö socken, 1419
Skurup
Skåne län

Kerstin Börjesson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2011 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2011:41
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Örsjö kyrka sett från väster 2011-11-02, foto Kerstin Börjesson, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Örsjö kyrka-utvändig renovering

Innehåll

Sammanfattning	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	5
Utförda åtgärder	7
Yttertak	7
Fasader	8
Utvändiga snickerier	8
Övrigt	8
Kulturhistoriska iakttagelser under arbetet	8
Avvikelser från Länsstyrelsens beslut	9
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	9
Handlingar med relevans för ärendet	10
Bilagor	11

Karta över Skåne med Skurups kommun markerad.

Översiktskarta över Örsjö med omnejd. Kyrkans läge är markerat med pil.

Sammanfattning

Örsjö kyrka renoverades utvändigt under sommar och höst 2011. Senaste ommålning gjordes 1990 då även taken sågs över och nya hängrännor och stuprör sattes upp. Fasaderna algbekämpades under år 2006.

Vid tiden för den aktuella renoveringen fanns omfattande algpåväxt framför allt på tornet och på sockeln. En del mindre putsskador fanns och skador fanns också på tegeltaket. I samband med renoveringen sågs yttertaken över med en del mindre lagningar samt vapenhusets tegeltak lades om på ny läkt och underlagspapp. Putsskador lagades och fasaderna blästrades, algbekämpades samt målades om. Fönster samt stuprör och hängrännor målades om.

Administrativa uppgifter

Objekt	Örsjö kyrka
Socken	Örsjö socken
Kommun	Skurups kommun
Länsstyrelsens beslut	2008-11-10, Dnr 433-31599-08
Byggherre/beställare	Villie församling, Anders Mårtensson
Entreprenör	Målerifirma Rose Bergqvist och son AB
Arbetshandlingar	Ramböll, Niclas Hansson
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Kerstin Börjesson och Petter Jansson
Byggnadstid	Maj-november 2011
Antikvarisk slutbesiktning	2011-11-02
Bidrag	KAE Kyrkoantikvarisk ersättning

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Örsjö kyrkas äldsta bevarade delar består av kor och absid uppförda under 1100-1200-talet. Koret och absiden kan ha anslutits till ett långhus, möjligen befintligt, av trä. Koret och absiden byggdes av gråsten med inslag av liggande flak av komstakalksten. Socklarna är murade av gråsten och kalksten med skråkantsavslutade kalksten. Både norra och södra kormurarna har murats med förtagningar vilket visar att man vid byggandet hade för avsikt att senare bygga till kyrkan mot väster med ett murat långhus. Det befintliga långhuset i romansk byggnadstradition byggdes av tegel någon gång under 1200-1300-talet. Socklarna är murade av skråkantavslutad kalksten och murarna avslutas med ett sågskift och rundbågsfris murat av tegel. Långhusgavlarna och korgaveln försågs sannolikt med trappstegsavslut och i koret slogs tegelvalv. Långhuset hade vid

uppförandetiden ett platt innertak av trä och väggarna var målade med kalkmålningar. Tegelvalv slogs först på 1400-1500-talet vilket i början på 1800-talet ersattes av ett platt innertak.

Framför sydportalen, möjligen rätt kort efter att långhuset hade byggts, uppfördes ett vapenhus i tegel med trappstegsgavel. Under 1400-1500-talet byggdes också kyrkans västtorn av gråsten med rikligt av skolning samt enstaka inslag av kalksten. Gavlarna var ursprungligen murade med trappsteg. Ursprungligt bruk är mycket hårt, närmast cementartat. Tornet har ingen ingång till långhuset och har alltså varit helt skilt från detta. Ingång till tornet sker från södra sidan och uppgång till de övre våningarna genom en trappa i södra muren. Trappan till de övre våningarna har sannolikt inneburit försvagningar i denna murdel vilket lett till att man senare murat igen trappan och förstärkt muren utvändigt med en kraftig strävpelare.

Vid en omfattande renovering 1923-24 putslagades och målades kyrkan och tegeltaken lades om med nytt tegel på öppen läkt. Rötskadade partier av taklaget lagades. Vapenhusets taklag nyttillverkades i sin helhet. Absidens blytak lades om på nytt undertak av brädor. En ny översyn av yttertaken gjordes 1956-57 under ledning av Eiler Graebe. Takstolar reparerades och yttertaken lades om. Fasaderna putslagades 1958 då även korgaveln murades om i ett försök att rekonstruera ett äldre utseende med en dansk kyrka som förebild. År 1990 genomfördes en total omputsning av kyrkan sedan felaktigt underhåll med kalkcementbruk och målning med Nordsjö på mur lett till omfattande putsskador. Murarna putsades om med hydraulisk kalkputs och samtliga fasader målades med kc-färg. Nya hängrännor och stuprör av galvad plåt med vit plastbeläggning sattes upp. En murverksdokumentation genomfördes av Petter Jansson vid Landsantikvarien i Malmöhus län. Vid murverksdokumentation 1990 konstaterades äldre skador och lagningar vid södra kormuren vilken buktar kraftigt utåt. Muren har varit föremål för omfattande lagningar redan under medeltiden och kan ha hört samman med grundläggningsproblem. På vapenhusets östra mur noterades lagningar i norra änden mot långhuset. Lagningar fanns också över vapenhusets portalöppning. En lagad spricka fanns intill absiddörrens norra sida vilket bör höra samman med sättningar orsakade av denna öppning. En murspricka iaktogs vid tornets västra ljudöppning.

Under 2007 gjordes en invändig renovering samt förnyades och kompletterades kyrkans elektriska värmesystem efter arbetshandlingar upprättade av Ponnert arkitekter AB. Elsystemet sågs också över och brandlarms- och inbrottslarm-anläggning installerades.

Utförda åtgärder

Restaureringen av fasaderna och taket var tämligen okomplicerade till sin art och inga större, dolda, skador påträffades under arbetets gång. Under tiden för upprättandet av arbetshandlingarna (år 2008) för den aktuella renoveringen noterades inga större putsskador på fasaderna. Viss missfärgning av alger fanns på sockeln utmed fasaderna och tornets fasader. Ståndplåt mellan takfall och mur behövde ses över. Vapenhusets tak behövde läggas om i sin helhet. Skicket på vapenhusets undertak och taklag var okänt då detta inte är tillgängligt för besiktning. Arbetets omfattning skulle bestämmas efter borttagning av yttertaket.

Yttertak

Taken reparerades med ersättningspannor från dels Börringe och dels Veberöd tegelbruk. Återmontering av nockpannor gjordes med hydrauliskt kalkbruk. Tegelpannorna monterades dels med kramling ovanifrån eller spikning.

Absidens blytak besiktigades av plåtslagare Bror Mårtensson. Blytaket tolkades som relativt gammalt, troligen från 1920-talet, och var av tjock blyplåt. Taket var i gott skick och endast ståndplåten mot gaveln behövde justeras.

På kortaket fanns skador mot långhuset och på takfot. På södra sidan byttes åtta m² råspont och på södra sidan en m². Halva södra takytan ompappades och på norra takytan cirka en tredjedel.

På långhuset gjordes endast en mindre lagning vid takets anslutning till tornet med ny råspant och takpapp. Ny papp lades också under sista pannraden vid takfoten. Pappen lades över fotplåten och inte som tidigare utförande under fotplåten.

Torntaket var i gott skick. Några tegelpannor återmonterades och en del nockpannor murades om. Inga skador på undertak fanns. Nockarnas fogbruk var mycket hårt. Inga lagningar gjordes på tinnarnas avtäckning.

I vapenhusets nock fanns en ledning neddragen genom nock med placering ungefär intill långhusets takfot. Denna var gjord utan plåtinklädning vilket möjligen kunde utgöra en risk för fuktinträning. Vid borttagning av yttertaket besiktigades taklaget. Vinden var oisolerad och inga fuktskador fanns. Vissa angrepp av strimmig trägnagare syntes och taklaget behandlades i förebyggande syfte av anticimex. Tegeltaket lades om på delvis ny råspont (10 kvm), ny pappning och läkt. En del gammal tegel kunde återanvändas och kompletterades med nya återbrukade pannor. Ståndplåten mot gavelsidorna behövde inte bytas. Vid vapenhusets sydvästra hörn byttes del av takbrädan. Taket gjordes inte inspekterbart då taklag och vind var i gott skick, och man inte ville ta risken för att skapa otätheter och nya risker för vattenläckor. Två luftningsventiler gjordes i gavelnocken på östra takfallet.

På avvattningsystemets hängrännor och stuprör avlägsnades all färg och rören ommålades sedan med en primer för galvad plåt och målades sedan med vit linoljefärg.

Fasader

Fasaderna blästrades skonsamt och algbekämpades med grönfri Jape. Omputsning av fasaderna blev mycket ringa, omkring 15 m² och gjordes med hydrauliskt kalkbruk. Där putsen putsskador fanns på kyrkans kalkstenssockel gjordes ingen omputsning. Sockeln målades enbart. Eftersom fasadernas puts var mycket hård bestämdes att den skulle grundmålas med hydraulit och i ytan strykas med ren kalk. Ommålning gjordes i fem strykningar med ren hydraulit underst och ren kalkfärg ytterst.

Tornputsen bestod sannolikt av Okadur med inblandad cementklinker som var populär på 1980-talet, avfärgad med Serponit. På tornet målades även tornfönstren vid gavelspetsen. Norra fönstret som inte gick att stänga justerades. Järnankare rostskyddsmålades med blymönja och målades därefter rostskyddsfärg, vit kulör. Galvad plåt grundades med primer för galvad plåt och målades sedan med linoljefärg.

Utvändiga snickerier

Alla dörrar, fönsterbågar och tornluckor ommålades enligt befintligt i brun kulör. Fönsterbågarna kittades om och målades utvändigt samt även mellan inner och ytterbåge. Inga lagningar av fönstervirket gjordes. Den östra dörren i absiden bestod ytterst av lackad panel och behandlades som befintligt.

Övrigt

Omfogning trappa skulle utföras enligt arbetshandlingarna men var ännu inte utfört vid denna rapports färdigställande.

Kulturhistoriska iakttagelser under arbetet

Fragment av romanskt kalkmåleri iaktogs på korvindens nordöstra mur norr om tribunbågen. På de kvarvarande romanska putsskikten finns flera stora sprickor och putsen behöver ses över av konservator. Den romanska putsen har ett mycket högt byggnadshistoriskt värde och det är därför av stor vikt att den bevaras. Därtill kan finnas ytterligare fragment av kalkmåleri som inte är synligt för blotta ögat utan närmare analys. En dokumentation av kalkmåleriet ovan valven bör göras i samband med konserveringsåtgärder.

Vid avtäckning av vapenhusets yttertak noterades att takstolsmaterialet var relativt modernt vilket kan överensstämma med den renovering som gjordes i början på 1900-talet.

Det befintliga putsbruket på kyrkans fasader var mycket hårt och tillkom vid den senaste putsrenoveringen. Vid detta tillfälle var entreprenör Kyrkoreparationer i Sösdala, Roland Johansson. Fasaderna möjligen avfärgade med Serporock eller någon form av KC-blandning.

Avvikelser från Länsstyrelsens beslut

Inga avvikelser från Länsstyrelsens beslut gjordes.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Restaureringen av Örsjö kyrka hade karaktär av ett normalt underhåll trots att det gått 20 år sedan senaste yttre renovering. Skadornas omfattning var inte helt kända före arbetets början men visade sig vara begränsade varför inga större ingrepp behövdes. Restaureringen har följt länsstyrelsens beslut och några ändringar till de godkända handlingarna har inte behövts. Arbetena har hållit en hantverksmässigt hög kvalitet. Ur antikvarisk synpunkt var åtgärderna väl motiverade och har inte påverkat kyrkans kulturhistoriska värde negativt. Det bör tilläggas att ställningarna ännu stod kvar vid tiden för slutbesiktningen och att en del mindre brister förelåg som skulle åtgärdas. Bland annat skulle gamla spikhål i blyplåt tätas och avvattningssystemet färdigstrykas.

Lund 111209

Kerstin Börjesson

Handlingar med relevans för ärendet

2008-04-26	Arbetsbeskrivning, Ramböll Niclas Hansson
2008-06-11	Yttrande remiss, Regionmuseet Kristianstad Lotta Eriksson, Erika Ohlsson
2008-11-10	Beslut Länsstyrelsen, Dnr 433-31599-08
2011-05-04	Byggmötesprotokoll nr 1, Danewids Ing-byrå
2011-08-10	Byggmötesprotokoll nr 2, Danewids Ing-byrå
2011-09-05	Byggmötesprotokoll nr 3 Danewids Ing-byrå
2011-11-02	Slutbesiktningsprotokoll Danewids Ing-byrå

Bilagor

Kyrkan från söder före renoveringen.

Kyrkan från nordost före renovering. Sockeln var före renoveringen avfärgad i vitt men missfärgning från alger gör att den ser nästan röd ut.

Tornet från norr före renoveringen. På tornet fanns omfattande algpåväxt liksom på kyrkans sockel och gavelmurar.

Långbusets tegeltak före renovering. Nockpannor bestod av vingtegelpannor liksom på vapenuset. Till höger syns vapenbusets tak och dess södra gavel.

Kyrkans absidtak sett från vinden och från utsidan.

Kortaket under pågående renovering. En mindre lagning gjordes mot sydväst och lagningar utfördes även vid takfot. Vid sydöstra lagades takfotens intäckning.

Rester av kalkmålningar syns från korvinden, mot öster. Pilarna visar dels ett band norr om triumfbågen och dels ett band som tycks följa triumfbågen nedtill i bild. Till höger i bild syns valstenarna till triumfbågen, markerat med grön pil.

Torntinnarna är avtäckta med enkupigt tegel av olika utseende. Till höger syns det norra fönstret till tornvinden.

Torntaket efter utförd renovering, sett från öster. Till höger syns en detalj av ståndplåt på torntaket mot västra gaveln med inskription: O I A S 19/8 1958.

Till vänster syns avtäckning av torntinnar och till höger avtäckning på vapenbusets trappsteg.

Pågående renovering av vapenbusets yttertak. Bilden är tagen från öster.

Vapenbusvindens norra sida mot långhuset och mot södra gavelmuren.

Vapenbustaket under renovering sett mot långhuset i norr. Bilden till höger visar vapenbustaket efter utförd renovering.

Fönster och utvändiga snickerier målades om. Till vänster syns ett av långhusets fönster mot söder och till höger vapenbusdörren.

Långhustaket respektive kortaket efter utförd renovering.

Regionmuseets rapportserie 2011

Kulturmiljö

1. Södervidinge kyrka – ny församlingslokal under läktaren, Södervidinge sn, AM, Petter Jansson och Maria Sträng, 2010
2. Snårarpskeramiken. En aktivitetsbunden produktion, Vä sn, Ceramologisk undersökning, Birgitta Hulthén
3. Arlövs kyrka – ljussättning och flytt av altare, Arlövs sn, AM, Maria Sträng, 2010
4. Hässlunda kyrka – invändig ändring, Hässlunda sn, AM/AK, Lotta Eriksson & Maria Sträng, 2009-2011
5. Halmstads kyrka – yttre renovering, Halmstads sn, AK, Petter Jansson och Kerstin Börjesson, 2007-2008
6. N. H. Nilsson i Hammenhög – nytt tak på automobilpalatset, Hammenhögs sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2010-2011
7. Reslövs kvarn – omläggning av tak, Reslövs sn, AM, Ingela Blomén, 2010-2011
8. Aosehus, Åhus sn, kompletterande undersökning SU, J Juhlin Alftberg/H Lilja, 2010
9. Kävlinge gamla kyrka, -konserveringsarbeten etapp 1-3, Kävlinge sn, AK/AM, Petter Jansson & Ingela Blomén, 2008-2010
10. Ångfärjestationen – en plats för möten och minnen, Helsingborgs sn, BMU, Maria Sträng & Ingela Blomén, 2011
11. Hovby smedja – Elvings värld, Norra Åsum sn, BMU, Ingela Blomén, Paul Hansson & Linnea Stolle
12. Vårdplan Alunbruket, Andrarum sn, VP, Jimmy Juhlin Alftberg & Helene Stalin Åkesson, 2011
13. Fleninge kyrka – renovering av tornet, Fleninge sn, AM, Maria Sträng, 2010-2011
14. Vårdplan Månsas, Vånga sn, VP, Heikki Ranta, Åsa Jakobsson, Jimmy Juhlin Alftberg och Cissela Olsson, 2011
15. Tjörnedalagården – analys av kunskapsunderlaget, Gladsax sn, KA, Heikki Ranta, 2011
16. KGB i Skåne – KvalitetsGranskning av Byggnadsminnen utifrån kunskapsunderlaget, PJ, Kristina Nilén, Anna Rabow och Heikki Ranta, 2010-2011
17. Landskapet som trädgård – Pilalléer och pilevallar på Söderslätt, PJ, Patrik Olsson, 2011
18. Lackalänga kyrka – renovering av tornspirans tak, AM, Maria Sträng 2011
19. Gamlegård, Dagstorp 5:2 – omläggning av halmtak, Dagstorps sn, AM, Ingela Blomén, 2011
20. Ballingstorp och Per-Ols, Kviinge sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011
21. Burlövs gamla prästgård – renovering av källare, Burlövs sn, AM, Ingela Blomén, 2011
22. Kulturens Östarp; Östarp 1:3. Vård- och skötselplan för landskap och kulturmiljö. Everlövs sn, PJ, Åsa Jakobsson och Cissela Olsson, 2011
23. Bondrumsgården 2011, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011
24. Alunbruket i Andrarum. Skötselplan för natur- och kulturhistoriska värden. Andrarum socken, VP, Åsa Jakobsson och Cissela Olsson, 2011
25. Bondrumsgården – lagning av takskador, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, med bidrag av Therese Melin, 2011
26. Kumlatofta 5:12 – omryggning av halmtaket mm, Everlövs sn, AM, Ingela Blomén, 2011
27. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2011
28. Övraby mölla – förstärkning av hättan, Övraby sn, AM, Ingela Blomén, 2011
29. Solberga kyrka – invändig renovering, Solberga sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
30. Tomelilla byagård 2011, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011
31. Fjärestads kyrka – tillgänglighetsanpassning av entré, Fjärestads sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
32. Nämndemansgården på Ven, Sankt Ibb sn, VP, Anna Rabow, 2011
33. Tranås brydestua, Tranås sn, AM, Jennie Björklund, 2011
34. Cedergrenska gården – byte av hängrännor, Åhus sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011
35. Kålsveds Sigrids, Osby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011
36. Emmislövs gamla kyrkogård – restaurering av grindstolpar, Emmislövs sn, AM, Helena Nilsson, med bidrag av Jimmy Juhlin Alftberg, 2007
37. Stora Hammars nya kyrka – utvändig renovering, etapp 2, Stora Hammars sn, AM, Maria Sträng, 2011
38. Teknikhistorisk safari – en publik resa bland industrier i nordöstra Skåne, PJ, Helene Stalin Åkesson i samarbete med Pia Sander, 2009-2011
39. Nedanbäck undantagshuset – diverse arbeten, Glimåkra sn, AM, Jennie Björklund, 2011
40. Hovby smedja, Norra Åsum sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011
41. Örsjö kyrka – utvändig renovering, Örsjö sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

